

УДК 343.137.3:351.741

Калиновський Олександр Валерійович – заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

Йовенко Іван Ігорович – начальник відділу міжнародно-правових доручень Головного слідчого управління МВС України

Особливості взаємодії органів внутрішніх справ України та іноземних держав щодо розшуку підозрюваних (обвинувачених)

У статті розкрито поняття, зміст, правові та організаційні основи розшуку підозрюваних (обвинувачених), членів органів злочинних угруповань, які переховуються від правоохоронних органів України за межами держави, а також здійснено аналіз діяльності Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Ключові слова: міжнародний розшук, Інтерпол, підозрюваний, організована злочинність.

Аналіз наукових джерел та основних практичних проблем міждержавної правової допомоги свідчить, що міжнародна співпраця в боротьбі зі злочинністю є тривалим у часі процесом. На сьогодні вона визначена як діяльність компетентних органів, передбачена міжнародними договорами або здійснювана на умовах одночасного застосування норм міжнародного та внутрішнього права щодо ведення процесуальних і слідчих дій з метою отримання доказів, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинном, або притягнення до відповідальності особи, що його вчинила.

Прийнятий Верховною Радою України новий Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року містить окремий розділ IX, присвячений міжнародному співробітництву під час кримінального провадження, що складається з 74 статей, розподілених на п'ять тематичних глав [1]. Зазначені норми чітко регламентують повноваження слідчого у міжнародно-правовій сфері під час кримінального провадження.

© О. В. Калиновський, І. І. Йовенко, 2013

Так, положення ст. 542 КПК України визначають, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, полягає в застосуванні необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків. При цьому законодавець визначає, що міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Розглядаючи розшукову діяльність, наголосимо, що це комплекс заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила злочин або зникла безвісти, ідентифікацію трупів, встановлення обставин вчинення злочину, пошук доказів, предметів, що стали об'єктом або предметом злочину, а також пошук слідів злочину.

На законодавчому рівні закріплено лише два види розшуків: державний і міжнародний. Разом з тим, у Договорі держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міждержавний розшук осіб (Москва, 10 грудня 2010 року) [2] закріплено ще один вид розшуку – міждержавний, який є підвидом міжнародного розшуку і дозволяє вже протягом декількох діб вжити заходів для розшуку підозрюваного (обвинуваченого) в країнах СНД.

Державний розшук оголошується органом внутрішніх справ, на території обслуговування якого вчинено злочин, порушено кримінальне провадження, а підозрюваного (обвинуваченого) не вдалося затримати першочерговими (невідкладними) заходами. На етапі державного розшуку суб'єкти розшукової роботи здійснюють комплекс оперативних заходів для виявлення і затримання осіб, які переховуються, на підставі вихідної інформації, отриманої в процесі першочергових заходів. Під час здійснення розшуку вирішується його головне завдання – виявлення і затримання або встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Міжнародний розшук – це комплекс розшукових, інформаційно-довідкових та інших заходів, що здійснюються НЦБ Інтерполу на території держав-учасниць МОКП – Інтерпол відповідно до норм міжнародного права, а також відповідно до чинного законодавства України з метою отримання інформації про місцезнаходження безвісти зниклих людей, особи невідомого трупа, виявлення, арешту і видачі (екстрадиції) осіб, які переховуються від слідства, суду та виконання вироку.

Міжнародний розшук з використанням каналів і можливостей Інтерполу ведеться у випадках наявності вірогідних даних про виїзд розшукуваної особи в інші країни, якими можуть бути: наявність у такої особи закордонного паспорта, повідомлення органів Державної прикор-

донної служби України про реєстрацію перетинання нею кордону, поштове листування, пояснення свідків і наявність іншої інформації [3].

Міжнародний розшук передбачає застосування комплексу різних заходів, адже важливе значення відводиться саме заходам криміналістичного характеру. Зокрема, нині активно використовується перевірка за базами даних Інтерполу дактилокарт і ДНК-профілів осіб – підозрюваних у вчиненні злочинів та оголошених у розшук [4, с. 216, 219].

Міждержавний розшук – це комплекс розшукових та оперативно-розшукових заходів, що здійснюються на території країн-учасниць СНД за ініціативою правоохоронних органів однієї із зазначених країн з метою отримання інформації про ймовірне місцезнаходження безвісно зниклих людей, виявлення, арешту та видачі (екстрадиції) осіб, які переховуються від слідства, суду, виконання вироку, встановлення особи невідомого трупа.

Згідно з Положенням про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу, затвердженим наказом МВС України від 22 червня 2012 року № 560 [5], до функцій Робочого апарату Укрбюро Інтерполу відносяться: “організація та координація за запитами правоохоронних органів України, компетентних органів держав-членів Інтерполу міжнародного розшуку обвинувачених, підсудних та засуджених осіб, які переховуються від органів досудового слідства, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно зниклих”; “організація прийому-передачі осіб, щодо яких Генеральною прокуратурою або Міністерством юстиції України прийняте рішення про задоволення клопотань компетентних органів іноземних держав щодо видачі (екстрадиції), тимчасової видачі, транзитного переміщення або передачі для подальшого відбування призначеного покарання”; “організація прийому-передачі та конвоювання осіб, щодо яких компетентними органами іноземних держав прийняте рішення про задоволення клопотань Генеральної прокуратури або Міністерства юстиції України щодо видачі (екстрадиції), тимчасової видачі, транзитного переміщення або передачі для подальшого відбування призначеного покарання” та ряд інших.

Міждержавний розшук, який проводиться на основі міжнародних договорів про надання правової допомоги у кримінальних провадженнях (кримінальних справах) і боротьбі з окремими видами злочинів, відрізняється від розшуку, який проводиться в системі Інтерполу.

У названих вище угодах йдеться, передусім, лише про один вид розшуку – розшук особи з метою її видачі. Інтерпол проводить більш широкий перелік видів розшуку.

Правовою підставою розшуку, який проводиться у системі Інтерполу, є його Статут. Міжнародне право розглядає статутні документи міжнародних міжурядових організацій як один із видів міжнародних

угод. Він містить права та обов'язки країн-учасниць. Одне з таких зобов'язань наголошує, що Генеральний секретаріат Інтерполу підтримує контакти з поліцейськими органами країн-членів “з питань, пов'язаних з розшуком злочинців”.

Останній етап міжнародного розшуку складається з дій, що провадяться в країнах після одержання НЦБ із Генеральним секретаріатом Інтерполу повідомлення про початок розшуку. По кожному повідомленню, що надійшло, НЦБ приймає окреме рішення про те, чи потрібно ставити задачу з розшуку зазначеної в повідомленні особи перед територіальними органами поліції (міліції) своєї країни, чи обмежитись занесенням відомостей про цю особу у відповідний банк даних, який є у кожному НЦБ. Перелік необхідних розшукових дій може розрізнитися в залежності від конкретного випадку. Але завжди це будуть тільки ті дії та оперативно-розшукові заходи, котрі передбачені національним законодавством і відомчими нормативними актами держави-виконавця.

Перед публікацією міжнародного повідомлення Інтерполу ГСІ здійснює правову експертизу інформації, що міститься в клопотанні про його публікацію. Предметом правової експертизи є наявність підстав для публікації міжнародного повідомлення, його відповідність ст. 3 Статуту Організації, нормам міжнародного права з питань кримінального судочинства, захисту інформації про особу тощо. Опубліковане міжнародне повідомлення Інтерполу вважається офіційним актом МОКП і розсилається до всіх держав-учасниць Інтерполу.

Інтерпол оголошує міжнародний розшук і не тільки дає сигнал про його початок у вигляді направлення до поліції всіх країн-учасниць відповідного повідомлення-циркуляра, а й визначає межі проведення розшукових заходів, тобто вирішує чи потрібно до нього залучати поліції всіх країн-учасниць цієї міжнародної організації, чи ж можна обмежитись тільки країнами одного-двох сусідніх регіонів. Інтерпол координує розшук, а після його завершення сповіщає поліцію країн, що брали в ньому участь, про його результати.

Відповідно до встановлених Інтерполом стандартів, розшук осіб поділяється на групи: “А”, “В”, “С”, “D”, “F”. Для кожної з них в Інтерполі заведено окремий бланк – циркуляр. “червоний” – “А”, “зелений” – “С”, “синій” – “В”, “жовтий” – “F” та “чорний” – “D”.

Найбільш розповсюджений – розшук серії “А”, у зв'язку з чим зупинимося більш детально на особливостях, порядку та проблемних питаннях його застосування. Так, він використовується Інтерполом для оголошення в розшук правопорушника з метою його затримання та подальшої видачі країні, на території якої (або проти інтересів якої) ним було вчинено злочин.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

Міжнародний розшук серії “А” оголошується Інтерполом тільки у визначених випадках за наявності наступних обставин:

- коли в країні, що є ініціатором розшуку, проти розшукуваного ведеться кримінальне переслідування;
- коли зібрано достатньо доказів вини розшукуваного та йому повідомлено про підозру;
- коли відносно розшукуваного обрано міру запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- коли проти розшукуваного висунуто підозру в учиненні злочину, покарання за який кримінальним законом передбачено у вигляді позбавлення волі на строк не нижче межі, передбаченої екстрадиційними угодами;
- коли, відповідно до чинного вироку суду, розшукуваного засуджено до позбавлення волі на строк не нижче межі, передбаченої нормами угод про видачу.

“Червоне повідомлення” друкується Генеральним секретаріатом після отримання відповідного запиту від Національного центрального бюро країни, при умові, що була заповнена відповідна форма (форма про “Міжнародний розшук злочинця”, також відома як форма № 1).

Після підписання і відправлення “червоного повідомлення” воно відразу ж розсилається до поліцейських управлінь усіх держав-учасниць. Після того, як особу буде знайдено, поліцейське управління інформує про це НЦБ своєї держави, яке, в свою чергу, інформує НЦБ держави-ініціатора міжнародного розшуку, яке повідомляє судові органи своєї країни. Далі існує два варіанти розвитку подій: по-перше, – це отримання запиту судових органів держави-ініціатора розшуку до судових органів у запитуваній країні або, по-друге, – запит судових органів до НЦБ Інтерполу.

“Червоні повідомлення” зберігаються протягом 5 років. Наприкінці періоду зберігання, якщо повідомлення не було відмінено, Генеральний секретаріат надсилає до НЦБ запит про його актуальність. У разі позитивної відповіді інформація оновлюється, в іншому випадку повідомлення відміняється. Всі модифікації доводяться до відома всіх НЦБ держав-учасниць МОКП-Інтерпол. Окрім того, НЦБ-ініціатор має негайно проінформувати Генеральний секретаріат про будь-які зміни, що стосуються повідомлень з червоним кутом.

Нині існує неврегульованість у роботі правоохоронних органів різних країн, а саме, чи слід розглядати червоний циркуляр, який виданий Інтерполом, підставою для проведення арешту особи. Наприклад, деякі країни розцінюють цей документ як законну підставу для затримання підозрюваного (обвинуваченого), а інші лише як підставу для здійснення ретельної перевірки особи і з'ясування підстав винесення

“червоного повідомлення” (отримання копії постанови чи ордеру на арешт або спеціального запиту від держави на розшук особи) [6, с. 13].

У 1997 році на 66-й сесії Генеральної Асамблеї Інтерполу було винесено пропозицію до міністерств юстиції країн-членів щодо визнання в їхніх країнах “червоного” повідомлення підставою для арешту. З дев’яносто двох країн, які були присутні на сесії, 65 надали позитивну відповідь. До числа країн, що не погодились з таким рішенням, увійшли США, Російська Федерація, Україна та інші, які підтвердили, що це повідомлення не розглядається в державі як належний кримінальний процесуальний документ. Проте, незважаючи на розрізненість точок зору представників країн-учасниць Інтерполу з приводу цього питання, все ж таки спеціальну резолюцію було прийнято. У ній зазначено, що “червоний циркуляр” – це документ, призначений як для поліцейських органів, так і для органів юстиції (суду, прокуратури) і може розглядатися як обґрунтований запит для арешту, оскільки видається на підставі національних ордерів на арешт (або інших документів, що мають ту ж силу).

Запит щодо попереднього арешту не потрібно пов’язувати із запитом про екстрадицію, так як останній – це офіційний документ, що надсилається однією державою (запитуюча держава) іншій (запитувана держава) через дипломатичні канали для передачі особи, яка була виявлена на території запитуваної держави або для направлення цієї особи до суду чи для відбуття покарання.

Запит, що стосується видачі злочинця, має супроводжуватись відповідними документами, які необхідні для того, щоб запитувана держава керувалась національними законами та міжнародними зобов’язаннями, була в змозі вирішити питання щодо екстрадиції в термін, передбачений Конвенцією про видачу правопорушників або ж двосторонніми угодами з цього питання.

Запитувана держава повинна використовувати ці документи для дотримання умов, які передбачені законодавством країни щодо екстрадиції осіб, наприклад:

- розшукувана особа має бути громадянином країни, до якої вона видається;
- зазначена особа не може переслідуватися за політичними мотивами;
- особа має підлягати кримінальній відповідальності за національним кримінальним законом (принцип “подвійної відповідальності”);
- розшукувана особа може бути засуджена лише за злочин, що вказаний в запиті (принцип “спеціалізації”);
- розшукувана особа може/не може бути засуджена до смертної кари.

З іншого боку, запит щодо попереднього арешту є документом, який містить прохання щодо арешту розшукуваної особи ще до того, як офіційно буде передано сам запит про екстрадицію. Тому запит щодо

арешту містить менше інформації порівняно із запитом щодо видачі злочинця. Запит щодо арешту розшукуваної особи не може замінити собою запит про екстрадицію злочинця, але виступає в ролі попередньої частини до нього.

Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК України та відповідними міжнародними договорами України. Указане клопотання складається у письмовій формі й повинно містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. Під час підготовки екстрадиційних документів слідчим слід звернути увагу на те, що до клопотання додається засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності.

Зазначене положення зобов'язує слідчого, керуючись п. 6 ст. 193 КПК України, внести клопотання про обрання підозрюваному чи обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, лише у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук.

Останніми роками на території Європейського Союзу інститут видачі (екстрадиції) правопорушників відходить у минуле. Замість неї запроваджено нову форму співпраці органів правопорядку – загальноєвропейський ордер на арешт, відповідно до якого судове рішення, яке санкціонує арешт або видачу правопорушника, видане в одній країні ЄС, є чинним на території всіх країн-членів. Рамкове рішення № 2002/584/JHA “Про Європейський ордер на арешт і процедури видачі правопорушників між країнами-членами” було прийнято Радою ЄС 13 червня 2002 року. Цим рішенням закладено істотну новацію в традиційному правовому положенні громадян. Новаторство полягає в тому, що стала можливою видача громадян однієї держави іншій європейській державі. Вимога, що діяння повинно бути кримінально караним в юрисдикції обох держав, стосовно деяких категорій злочинів більше не діє. Європейський ордер на арешт – це судове рішення, видане країною-членом ЄС іншій країні-члену, яким санкціонується арешт або видача правопорушника для проведення кримінального провадження, виконання судового рішення або виконання рішення про взяття особи під варту (п. 1 ст. 1 Рамкового рішення). Ордер може бути виданий судом у таких випадках: коли кримінальний закон, який застосовується, передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 12 місяців або вирок, винесений

у справі, передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 4 місяців [7, с. 274].

Одним із способів ухилення від кримінальної відповідальності членів організованих злочинних угруповань є виїзд за кордон, що спонукає працівників правоохоронних органів вживати заходів щодо розшуку їх, як підозрюваних (обвинувачуваних), а також до подальшого виконання процедури екстрадиції. Екстрадиція правопорушника в країну, де ним учинений злочин, є одним із основних чинників протидії міжнародній організованій злочинності. Із центральними органами більшості іноземних держав налагоджено конструктивну співпрацю з питань видачі. Разом із тим, у міждержавному розшуку перебувають 7771 тис. осіб, у міжнародному – близько 300 осіб. Своєчасне оголошення такого розшуку, чітке дотримання пов'язаних із цим порядку та процедур, визначених міжнародними договорами з питань екстрадиції, кримінально-процесуальним законодавством України та відомчими нормативними актами, є запорукою їх встановлення та екстрадиції в Україну.

Однак, незважаючи на позитивні зрушення, з боку українських правоохоронних органів, а також слідчих, прокурорів, суддів і слідчих суддів мають місце порушення вимог чинного законодавства, що призводить до негативних наслідків і порушення законності, зокрема факти відмови слідчим органам України від екстрадиції розшуканих за кордоном членів організованих злочинних угруповань, що, безумовно, шкодить авторитету правоохоронних органів України. Підставами для відмови є необґрунтоване притягнення особи до відповідальності, оголошення міжнародного або міждержавного розшуку за злочини, екстрадиція за які законодавчо є неможливою (неекстрадиційні злочини), несвоєчасне припинення розшуку після закінчення кримінального переслідування особи.

З огляду на вказане, слідчим органів внутрішніх справ і прокурорам нашої держави слід більш детально вивчати положення діючого КПК України про міжнародне співробітництво під час кримінального провадження і вимоги міжнародно-правових договорів, що дозволить у майбутньому активізувати взаємодію між співробітниками правоохоронних органів у протидії організованій злочинності, узгоджувати свої дії щодо розшуку і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2013. – 328 с.
2. Договор государств-участников Содружества Независимых Государств о межгосударственном розыске лиц (Москва, 10 дек. 2010 г.) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_п30.
3. Положення про Національне центральне бюро Інтерполу : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 берез. 1993 р. № 220 / [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.
4. Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : [монографія] / Ю. М. Черноус. – К. : Скіф, 2012. – 448 с.
5. Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу : затверджене наказом МВС України від 22 черв. 2012 р. № 560 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://42827.ncbint00.web.hosting-test.net/?page_id=1061.
6. Дунаєва А. В. діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / Анна Володимирівна Дунаєва. – К., 2013. – 20 с.
7. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія / О. Ю. Шостко. – Х. : Право, 2009. – 400 с.

В статье раскрыто понятие, содержание, правовые и организационные основы розыска подозреваемых (обвиняемых), членов организованных преступных сообществ, скрывающихся от правоохранительных органов Украины за пределами государства, а также осуществлен анализ деятельности Международной организации уголовной полиции – Интерпол.

This article deals with the concept, content, legal and institutional framework tracing the suspect (accused), members of criminal gangs, fugitives from the law enforcement bodies of Ukraine outside the state as well as the analysis of the International Criminal Police Organization – INTERPOL.

Стаття надійшла до редакції журналу 11 вересня 2013 року.